

31. Kindleberger, Ch. (1968). *International Economics*. Homewood.
32. Lualajainen, R., Stafford, H. A. (1995). *Corporate Geography: Business location principles and cases*. London: Kluwer Academic Publisher.
33. Ozawa, T. (1992). *Foreign direct investment and economic development, Transnational Corporation, Vol. °1 No. 1 (February)*.
34. Rostow, W. (1960). *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist, Manifesto*.
35. Wever, E. (1984). *Friesland: Spatial dynamics within a dynamic company. The Corporate Firm in a Changing World Economy: case studies in the geography*.
36. *World Investment Report (1993). Transnational Corporations and Integrated International Production. UN, New York, P. 91.*

ДАНИ ПРО АВТОРА

Бахур Надія Вікторівна, головний консультант сектору регіональних стратегій, Центру регіональних досліджень

Національний інститут стратегічних досліджень
вул. Алмазова 18/7, м. Київ, 01133, Україна
e-mail: Nadin_B@ukr.net
orcid.org/0000-0003-3025-6763

ДАНИЕ ОБ АВТОРЕ

Бахур Надежда Викторовна, главный консультант сектора региональных стратегий, Центра региональных исследований

Национальный институт стратегических исследований
ул. Алмазова 18/7, г. Киев, 01133, Украина
e-mail: Nadin_B@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Bakhur Nadiia, chief consultant Sector of Regional Strategies Center for Regional Studies
The National Institute for Strategic Studies
st. Almazova, 7a, Kyiv, 01030, Ukraine
e-mail: Nadin_B@ukr.net

Рецензент: Жук Микола Васильович, доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування Подільського державного аграрно-технічного університету.

УДК 339.5:338

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2020-46-20-30>

ІНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ АКТИВІЗАЦІЇ ЕКСПОРТООРІЄНТОВАНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОГЛИБЛЕННЯ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

**Жук М. В.,
Білянський Ю. О.**

Предметом дослідження є теоретико-методологічні та практичні засади дослідження впливу інституційного середовища на ефективність експортоорієнтованого виробництва підприємств аграрного сектору економіки та активізації їх зовнішньоекономічної діяльності на європейському ринку сільськогосподарської продукції.

Метою роботи є розробка теоретичних засад і практичних рекомендацій щодо запровадження ефективної системи інституційного забезпечення активізації експортної діяльності аграрних підприємств на європейському векторі розвитку.

Методологічною основою статті стали загальнонаукові методи теоретичних та емпіричних наукових досліджень, спеціальні методи наукового пізнання. Для проведення дослідження були використані методи: діалектичний, економіко-статистичний, балансовий, нормативний, економіко-математичний, економічних порівнянь, групування, графічний, системно-структурного аналізу і синтезу.

Результати роботи. В статті досліджено вплив інституційного середовища на розвиток експортоорієнтованої діяльності вітчизняних аграрних підприємств в умовах поглиблення євроінтеграційного процесу. Запропоновані заходи інституційного й організаційно-економічного характеру, спрямованих на посилення експортного потенціалу підприємств аграрно-продовольчого комплексу та підвищення їх конкурентоздатності на спільному ринку сільськогосподарської продукції країн – членів ЄС.

Галузь застосування результатів. Результати й висновки можуть бути використані при розробці стратегії виходу підприємств аграрно-продовольчого комплексу на європейський ринок сільськогосподарської продукції, підготовці фахівців в галузі міжнародних економічних відносин та зовнішньої торгівлі.

Висновки. Аналіз сучасного стану експортоорієнтованої діяльності українських підприємств аграрного сектору економіки засвідчує необхідність проведення структурно-інституційної трансформації системи організації зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання. В умовах поглиблення євроінтеграційного процесу, функціонування підприємств аграрного сектору економіки піддані суттєвому впливу внутрішнього і зовнішнього інституційного і ринкового середовища. Відповідно, це відображається на економічних показниках їх діяльності та конкурентоспроможності української сільськогосподарської продукції на європейському ринку. Інституційні умови і фактори, які уповільнюють вихід українських аграрних підприємств на європейський ринок, наступні: недосконалість національної системи земельно-ринкових відносин, відсутність ефективних інститутів власності і землекористування; неефективна структурно-інституційна політика держави в аграрній сфері; низький рівень інституційної підтримки, стимулювання і регулювання експортоорієнтованої діяльності аграрних підприємств; невідповідність вітчизняної сільськогосподарської і харчової продукції європейським вимогам і стандартам; недосконалість системи контролю якості виробництва, зберігання, транспортування харчової продукції тощо.

Ключові слова: аграрні підприємства, експортоорієнтована діяльність, структурно-інституційна трансформація, інститути ринкової економіки, євроінтеграційний процес, європейський аграрний ринок, тарифні і нетарифні обмеження, стандартизація сільськогосподарської продукції.

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ АКТИВИЗАЦИИ ЭКСПОРТООРИЕНТИРОВАННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ УГЛУБЛЕНИЯ ЕВРОИНТЕГРАЦИИ

**Жук Н. В.,
Билянский Ю. А.**

Предметом исследования выступают теоретико-методологические и практические основы исследования влияния институциональной среды на эффективность экспортно-ориентированного производства предприятий аграрного сектора экономики и активизации их внешнеэкономической деятельности на европейском рынке сельскохозяйственной продукции.

Целью работы является разработка теоретических основ и практических рекомендаций по внедрению эффективной системы институционального обеспечения активизации экспортной деятельности аграрных предприятий на европейском векторе развития.

Методологической основой статьи являются общенаучные методы теоретических и эмпирических исследований, специальные методы научного познания. Для проведения исследования были использованы методы: диалектический, экономико-статистический, балансовый, нормативный, экономико-математический, экономических сравнений, группировки, графический, системно-структурного анализа и синтеза.

Результаты работы. В статье исследовано влияние институциональной среды на развитие экспорт ориентированной деятельности отечественных аграрных предприятий в условиях углубления евро интеграционного процесса. Предложенные меры институционального и организационно-экономического характера, направленных на усиление экспортного потенциала предприятий аграрно-продовольственного комплекса и повышения конкурентоспособности на общем рынке сельскохозяйственной продукции стран – членов ЕС.

Область применения результатов. Результаты и выводы могут быть использованы при разработке стратегии выхода предприятий аграрно-продовольственного комплекса на европейский рынок сельскохозяйственной продукции, подготовке специалистов в области международных экономических отношений и внешней торговли.

Выводы. Анализ современного состояния экспортно-ориентированной деятельности украинских предприятий аграрного сектора экономики свидетельствует о необходимости проведения структурно-институциональной трансформации системе организации внешнеэкономической деятельности субъектов хозяйствования. В условиях углубления евро интеграционного процесса функционирования предприятий аграрного сектора экономики подвержены существенному влиянию внутреннего и внешнего институционального и рыночной среды. Соответственно, это отражается на экономических показателях их деятельности и конкурентоспособности украинской сельскохозяйственной продукции на европейском рынке. Институциональные условия и факторы, которые замедляют выход украинских аграрных предприятий на европейский рынок, следующие: несовершенство национальной системы земельно-рыночных отношений, отсутствие эффективных институтов собственности и землепользования; неефективная структурно – институциональная политика государства в аграрной сфере; низкий уровень институциональной поддержки, стимулирования и регулирования экспортно-ориентированной деятельности аграрных предприятий;

несоответствие отечественной и пищевой продукции европейским требованиям и стандартам; несовершенство системы контроля качества производства, хранения, транспортировки пищевой продукции и тому подобное.

Ключевые слова: аграрные предприятия, экспортно-ориентированная деятельность, структурно-институциональная трансформация, институты рыночной экономики, евро интеграционный процесс, европейский аграрный рынок, тарифные и нетарифные ограничения, стандартизация сельскохозяйственной продукции.

INSTITUTIONAL BASES OF ACTIVATION OF EXPORT-ORIENTED ACTIVITIES OF AGRARIAN ENTERPRISES OF UKRAINE UNDER CONDITIONS OF DEEPENING OF EUROINTEGRATION

Zhuk Mykola
Bilianskyi Yurii

The subject of the research is the theoretical, methodological and practical basis for studying the impact of the institutional environment on the efficiency of export-oriented production of enterprises in the agricultural sector of the economy and the activation of their foreign economic activities in the European agricultural market.

The purpose of the work is to develop theoretical foundations and practical recommendations for the implementation of an effective system of institutional support for the activation of export activities of agricultural enterprises in the European development vector.

Methodological basis of the article is General scientific methods of theoretical and empirical research, special methods of scientific knowledge. To conduct the research, the following methods were used: dialectical, economic-statistical, balance, normative, economic-mathematical, economic comparisons, grouping, graphic, system-structural analysis and synthesis.

Results of work. The article examines the impact of the institutional environment on the development of export-oriented activities of domestic agricultural enterprises in the conditions of deepening the European integration process. The author suggests measures of an institutional and organizational-economic nature aimed at strengthening the export potential of enterprises of the agricultural and food complex and increasing their competitiveness in the common market of agricultural products of the EU member States.

The field of application of results. The results and conclusions can be used in the development of a strategy for entering the European market of agricultural products for enterprises of the agricultural and food complex, training specialists in the field of international economic relations and foreign trade.

Conclusions. Analysis of the current state of export-oriented activities of Ukrainian enterprises in the agricultural sector of the economy indicates the need for structural and institutional transformation of the system of organization of foreign economic activity of economic entities. In the context of the deepening of the European integration process, the functioning of enterprises in the agricultural sector of the economy is significantly affected by the internal and external institutional and market environment. Accordingly, this is reflected in the economic indicators of their activities and the competitiveness of Ukrainian agricultural products in the European market. Institutional conditions and factors that slow down the entry of Ukrainian agricultural enterprises to the European market are the following: imperfection of the national system of land market relations, lack of effective institutions of ownership and land use; inefficient structural and institutional policy of the state in the agricultural sphere; low level of institutional support, stimulation and regulation of export-oriented activities of agricultural enterprises; non-compliance of domestic agricultural and food products with European requirements and standards; imperfect quality control system for production, storage, transportation of food products, etc.

Key words: agricultural enterprises, export-oriented activities, structural and institutional transformation, market economy institutions, European integration process, European agricultural market, tariff and non-tariff restrictions, standardization of agricultural products.

Постановка проблеми. В умовах поглиблення євро інтеграційних процесів для підприємств аграрного сектору економіки актуальним стає питання формування експортного потенціалу з метою активізації діяльності на європейському ринку, а також розширення (збереження) свою присутність на внутрішньому ринку шляхом посилення уже отриманих конкурентних переваг. Вплив на реалізацію експортоорієнтованої моделі розвитку вітчизняними підприємствами аграрно-продовольчого комплексу має структурно-інституційна трансформація внутрішнього і зовнішнього ринкового середовища. Інституційне середовище безпосередньо впливає на ефективність експортної діяльності суб'єктів господарювання аграрної сфери та підвищення конкурентоспроможності українських підприємств на європейському ринку сільськогосподарської продукції

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інституційне забезпечення розвитку зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання на теоретичному рівні стали предметом дослідження багатьох зарубіжних і українських вчених-економістів. Інституційному аналізу проблеми присвячені наукові праці Дж. Сакса, Дж. Стігліца, Е. Уорнера, Дж. Хатемі та інших. Процеси європейської інтеграції та особливості організації внутрішньогалузевої торгівлі в межах спільного ринку були об'єктом дослідження низки теоретиків і практиків, а саме Б. Баласса, П. Вердума, М. Гарньє, П. Кругмана, К. Ланкастера, С. Е. Чемберлена та інших.

Через призму інституційної теорії визначали роль, місце і значення інститутів та інституцій в забезпеченні економічного розвитку на міжнародному і міжрегіональному рівні такі вчені як Д. Норт, Р. Перротті, Р. ван Руден, Р. Томас та багато інших. Значенню експорту в економічному розвитку країни присвячені наукові праці

представників різних економічних течій, зокрема, це наукові роботи Р. І. МакКінона, Х. Ченері, А. М. Страута та інших. У цьому напрямі активізувалися наукові і практичні дослідження й вітчизняних науковців.

Зокрема, питанням оцінки ефективності зовнішньоекономічної діяльності аграрних та інших підприємств присвячені роботи П. Беленького, Н. Варшавської, М. Долішнього, Ю. Лопатинського, А. Педька, П. Саблука. Оцінку впливу зовнішнього і внутрішнього інституційного середовища на ефективність функціонування аграрного сектору в країнах світу розкриті в наукових працях Анисенко О. В., Вакар К. В., Васільевої Л. М., Олійник Р. Ю., Онегіної В. М., Шибасевої Н. В., Стоянець Н. В., Сіденка В. Організація та розвиток зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних суб'єктів аграрного господарювання, аналіз та оцінка експортної політики країни, впливу внутрішнього і зовнішнього інституційного середовища на ефективність її реалізації стали предметом дослідження Заскалкиної О. М., Карасьової М. А., Кваші С. М., Ульянченка Ю. О., інших дослідників.

Аналізуючи оприлюднені результати наукових досліджень, можна зробити висновок, що питання впливу інституційного середовища на оптимізацію експортоорієнтованої діяльності підприємств вітчизняного аграрного сектору економіки в умовах посилення його євроінтеграційного вектору розвитку залишаються не в повній мірі розкритими. Як засвідчує практика, українські аграрні підприємства, в першу чергу фермерські господарства та суб'єкти малого і середнього агробізнесу, експортоорієнтовану діяльність лише переорієнтовують відповідно до ринкових умов господарювання. Також потребує свого вирішення проблема підвищення конкурентоспроможності вітчизняних сільськогосподарських підприємств на спільному європейському ринку аграрної продукції, визначення місця та ролі національних і наднаціональних інститутів у процесі організації і розвитку їх експортоорієнтованого виробництва.

Мета статті – обґрунтування напрямів структурно-інституційної трансформації ринкового середовища для активізації експортоорієнтованої діяльності підприємств агропродовольчого комплексу на європейському векторі розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аграрний сектор національної економіки володіє значним природно-ресурсним потенціалом, а також природними конкурентними перевагами серед країн – членів ЄС. В порівнянні із країнами Європи, Україна володіє найбільшою площею сільськогосподарських угідь (70% території держави), з яких майже 42 млн. га задіяні в сільськогосподарському виробництві. Впродовж останніх 5 років частка економічних одиниць сільськогосподарського виробництва складала близько 4% від загальної кількості зареєстрованих суб'єктів господарської діяльності. При цьому, абсолютна їх більшість представлена аграрними підприємствами. На початок 2020 року в Україні зареєстровано понад 76,3 тис. одиниць сільськогосподарських підприємств, зокрема 50,5 тис. підприємства та 25,8 тис. фізичних осіб – підприємців. Кількість особистих селянських господарств склала майже 4 млн. одиниць із площею земельних ділянок понад 6132 тис. га [20]. У вітчизняному аграрному секторі економіки виділяються чотири основні групи товаровиробників, а саме господарські товариства; підприємства колективної власності; приватні підприємства, у т.ч. фермерські господарства; особисті селянські господарства.

Особисті селянські господарства (включаючи фізичних осіб – підприємців) спеціалізуються на виробництві рослинницької і тваринницької продукції, зокрема овочів та фруктів, не тільки для власних потреб, але й для реалізації на внутрішньому аграрному ринку. На теперішній час налічується понад 4,1 млн. одиниць особистих селянських господарств. Їх частка у внутрішньому виробництві складає щорічно від 35 до 45% загального обсягу національної аграрної продукції. Вони забезпечують значну частку в окремих її видах, а саме майже 97% картоплі, 89% овочів на відкритому ґрунті, 63% овочів в теплицях, 90% продовольчих баштанних культур, 84% плодово-ягідних культур, 80% молока, 75% м'яса ВРХ, 59% м'яса свиней, 94% м'яса овець тощо [20].

Національні фермерські господарства організують процес сільськогосподарського виробництва на власних або орендованих землях, де зайняті, в основному, члени сім'ї фермера, інколи винаймають сезонних працівників. Середня площа сільськогосподарських угідь таких господарств коливається від десятків до п'ятидесяти тис. га. Більше 60% фермерських господарств виробляють сільськогосподарську продукцію на площі від 100 га до 2 тис. га. У 2019 році функціонувало 46,1 тис. фермерських господарств, які обробляли майже 4, 6 млн. га сільськогосподарських угідь, з яких 4,4 млн. га становила рілля.

Середньорічна кількість працівників у фермерських господарствах складає майже 80% економічно активного населення сільської місцевості. В структурі виробництва аграрної продукції фермерських господарств близько 90% займає рослинництво. На продукцію тваринництва, припадає менше 2% загального виробництва сільськогосподарської продукції. Частка фермерських господарств у формуванні аграрного ВВП країни не перевищує 6-7% впродовж останніх років [20].

Кількість приватних сільськогосподарських підприємств на 2019 рік перевищила 45,5 тис. одиниць. Вони обробляли більше ніж 20 млн. га сільськогосподарських угідь, в тому числі понад 19 млн. га ріллі. В основному, вони також спеціалізуються на виробництві продукції рослинництва. Підприємства колективної форми власності представлені, переважно, у вигляді виробничих та обслуговуючих кооперативів. Відмічається щорічне збільшення функціонуючих сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. У 2019 р. в Україні налічувалося 735 діючих сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів: молочарських – 186 одиниць; із обробітку землі та збиранні врожаю – 162; плодовоовочевих – 113; зернових – 41; м'ясних – до 35; кооперативів з надання інших послуг – 198 одиниць [17].

Кількість господарських і акціонерних товариств постійно змінюється і в 2019 році становила більше 8,7 тис. одиниць, або понад 18% від загальної сукупності сільськогосподарських підприємств у країні.

У розпорядженні підприємств аграрного сектору знаходиться понад 39% усіх сільськогосподарських угідь, фермерські господарства концентрують 10,4% всіх аграрних земель, а у власності і користування населення – 38,2%. Решта сільськогосподарських угідь до теперішнього часу не є в користування і відносяться до земель запасу. На теперішній час у державній власності знаходилося 24,1% сільськогосподарських угідь, у приватній – 74,8%, комунальній – 1,06%, колективній – 0,04%.

Зокрема, це земельні ділянки, які віднесені до земель запасу та резервного фонду. Щороку зростає площа земель, що обробляються фермерськими господарствами. Так, якщо в 2000 році вони обробляли 1,1 млн. га сільгоспугідь, то у 2019 році цей показник збільшився до 4,6 млн. га. За цей же період, у 2,5 разів збільшилася площа господарств населення. Земельними паями володіють близько 7 млн. громадян України із загальною площею пайових угідь у 27,5 млн. га. Площа переданих в оренду земельних паїв перевищує 60%, 17% приєднані до індивідуальних господарств без оформлення юридичної особи, 22% використовуються без належної реєстрації або зовсім не перебувають у господарському обігу [20].

Показники використання сільськогосподарських земель для виробництва аграрної продукції в Україні щорічно змінюються. Так, у 2017 році працювали 40,011 тис. аграрних підприємств, які під посіви сільськогосподарських культур використовували 27,046 млн. га. Зокрема, юридичними особами було засіяно 18,9 млн га, а особистими господарствами – 8,1 млн га. При цьому, фермерських підприємств було зареєстровано 39,864 тис. і вони обробляли 15,9 млн. га сільськогосподарських угідь. Також у цьому році функціонувало 146 великих агрохолдингів, які обробляли близько 3 млн. га.

Починаючи із 2018 року, намітились тенденції щодо зміни основних показників розвитку аграрного сектору країни загалом. Загальна площа посівів сільськогосподарських культур збільшилася до 27,682 млн га, а кількість аграрних підприємств зменшилась до 39,561 тис. одиниць. З них юридичні особи вирощували аграрну продукцію на 19,2 млн. га, а особисті господарства – на 8,3 млн. га. Зменшилась майже на півтисячі й кількість зареєстрованих фермерських господарств, які уже в 2018 році обробляли 15,7 млн. га. Натомість, збільшилась до 160 одиниць кількість агрохолдингів і вони обробляли вже 3,5 млн. га.

У 2019 році збереглися тенденції відносно збільшення посівних площ сільськогосподарських культур. Загальна площа посівів збільшилася до 27,842 млн. га, але загальна кількість компаній, які були зайняті в сільськогосподарському виробництві, зменшилась до 38,451 тис. одиниць. При цьому особистими господарствами було засіяно 8,393 млн. га, а юридичними особи – 19,449 млн. га. Порівняно із попереднім роком зменшилась і кількість фермерських підприємств (38268 одиниць), які обробляють майже 16 млн. га сільськогосподарських угідь [20].

Український аграрний сектор в умовах переходу до ринкових відносин зайняв провідне місце в загальному випуску продукції (щорічно понад 13% у фактичних цінах). Також, впродовж останніх десяти років залишається стабільним показник валової доданої вартості, створений в аграрній сфері, який коливається від 14 до 16%. Слід зауважити що частка сільського господарства в загальній величині валової доданої вартості країни порівняно із 1991 роком (майже 27%) постійно знижувалася [4]. Значне зниження приведенного показника обумовлене, насамперед, суттєвим впливом інституційних чинників, які активізувалися в умовах переходу до ринкових відносин та глибокої структурної трансформації економічної системи в країні.

Аналізуючи результати оприлюднених досліджень [2; 5; 8; 9; 14], можна зробити висновок, що в умовах поглиблення трансформаційних та інтеграційних процесів розвиток експортоорієнтованої діяльності суб'єктів господарювання національного аграрно-продовольчого комплексу базується, в основному, на наявному виробничо-сировинному і природно-ресурсному потенціалі, а система інституційного забезпечення й державної підтримки такої діяльності знаходиться на етапі становлення [12].

В нових умовах господарювання діяльність експортоорієнтованих аграрних підприємств зазнає впливу низки інституційних факторів як внутрішнього, так і зовнішнього середовища. Відповідно, виникає необхідність проаналізувати їх вплив на ефективність виробництва продукції на експорт вітчизняними підприємствами агропромислового комплексу. Зважаючи на те, що інституційна трансформація зовнішнього і внутрішнього середовища безпосередньо впливає на ефективність експортної діяльності вітчизняних сільськогосподарських підприємств та суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, цей процес слід розглядати системно і послідовно.

Вплив інституційних умов і чинників на систему міжнародної економічної взаємодії і взаємовідносин, а також організацію і розвиток експортоорієнтованих аграрних підприємств прослідковуються на чотирьох рівнях: мікроінституційному, мезоінституційному, макроінституційному і мегаінституційному (євроінтеграційному/глобальному). Виділені рівні інституційного середовища перебувають у постійному взаємозв'язку і взаємодії, тобто вищі інституційні рівні формують «середовище економічної діяльності» і ринкове середовище для нижчих рівнів. Особливо це важливо для суб'єктів експортної діяльності в аграрній сфері.

Саме підприємства вітчизняного аграрного сектору в своїй експортній діяльності піддаються суттєвому впливу зовнішнього і внутрішнього інституційного середовища, що прямо відображається на результатах їх господарської діяльності та конкурентоспроможності не тільки на зовнішньому, але і на внутрішньому ринках сільськогосподарської продукції [10; 13; 21]. Це засвідчують показники зовнішньоторговельного обігу продукцією агропромислового комплексу. Зокрема, його обсяг у 2019 році склав 24,6 млрд. дол. США. При цьому експорт дорівнював 19,5 млрд. дол. США, імпорт – понад 3,1 млрд. дол. США. Зауважимо, що обсяги експорту перевищують обсяги імпорту більше ніж у 6 разів, що свідчить про позитивний експортно-імпортний баланс або сальдо.

Частка продукції аграрного сектору економіки в загальному експорті країни займає понад 42% [7; 11]. Починаючи з 2016 року, після трирічного скорочення обсягів зовнішньоекономічної діяльності в аграрному секторі, відмічається їх позитивна динаміка (Рис. 1, 2). Йдеться про зростання в товарній структурі вітчизняного аграрно-продовольчого експорту зернових й олійних культур, олії та залишки і відходи переробки, а також м'яса птиці тощо. На ці групи товарів припадає близько 85 % в аграрному експорті. Основними ринками збуту залишаються три регіони: країни Азії, Європейського Союзу й Африки, що становить понад 90% вартості українського експорту сільгосппродукції [7; 11]. Третина вітчизняного експорту сільгосппродукції – 33,9% у цій сукупності припадає на країни Європейського Союзу. У період із листопада 2018 р. до жовтня 2019 року вони закупили її на суму понад 7,5 млрд. євро.

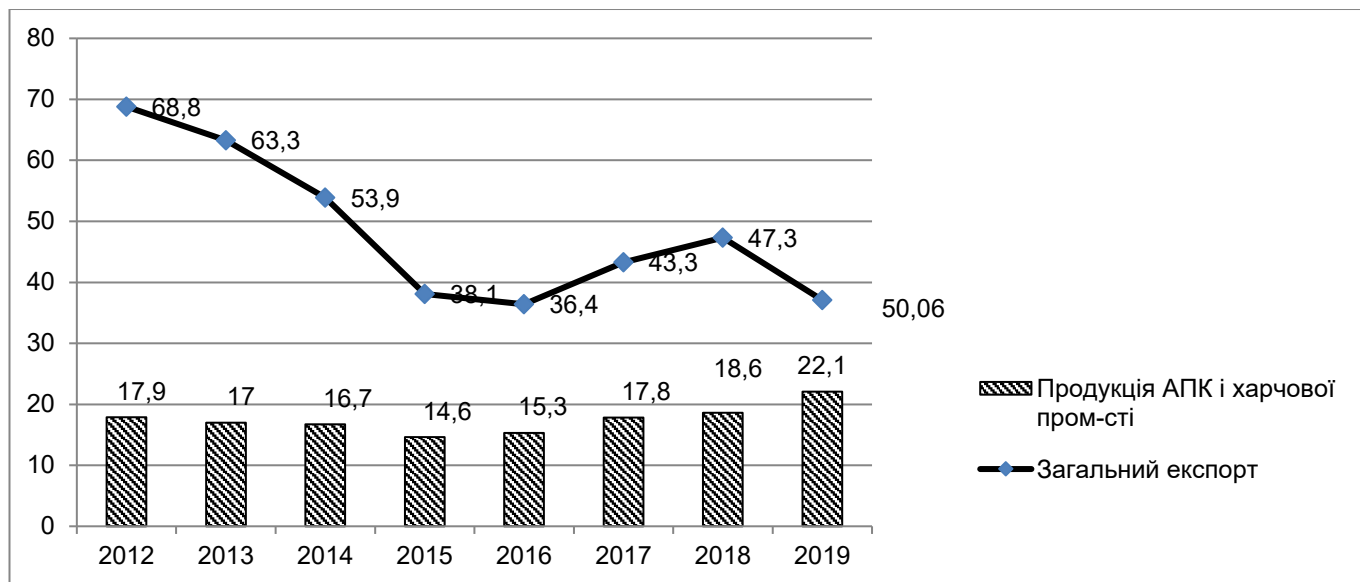

Рисунок 1. Динаміка агропродовольчого експорту з України (млрд. дол. США)

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

На теперішній час право експорту своєї продукції в країни Європейського Союзу мають 308 українських аграрних підприємств із майже 50 тис. підприємств, які здійснюють сільськогосподарську діяльність. Серед них 22 виробники молока та молочної продукції; 4 виробники м'яса птиці; 1 виробник продуктів із м'яса птиці; 24 виробники риби; 4 виробники яєць та яєчної продукції; 66 виробників меду; 1 виробник харчового колагену; 1 виробник кишкової сировини; 5 виробників равликів тощо [7].

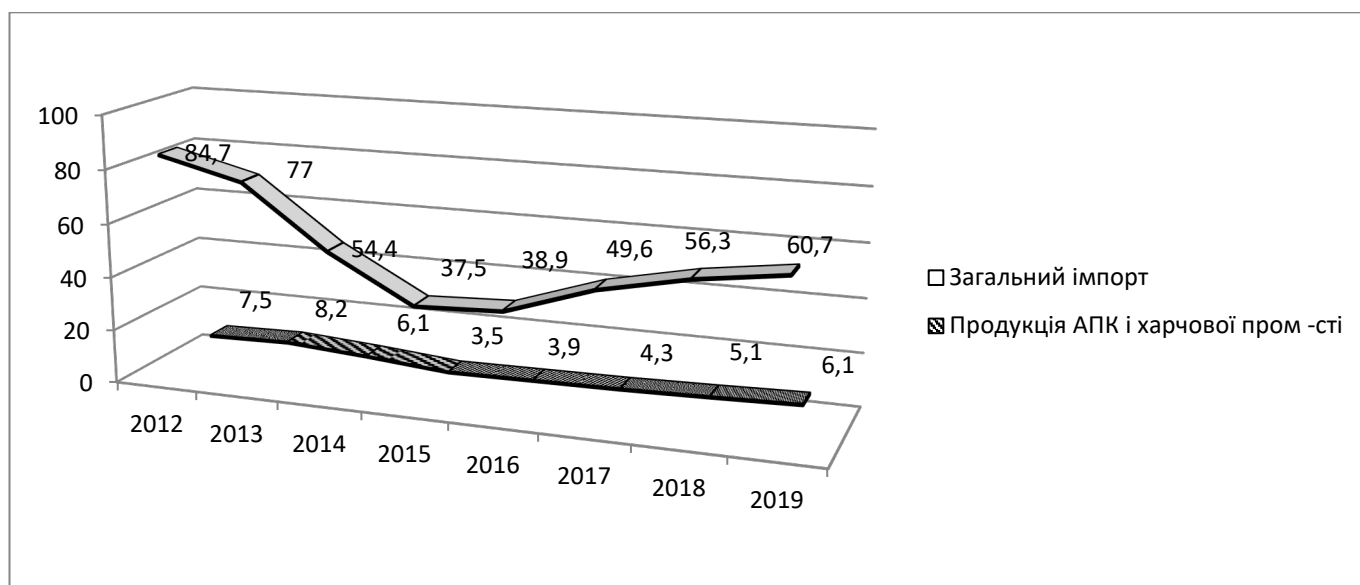

Рисунок 2. Динаміка агропродовольчого імпорту до України (млрд. дол. США)

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Натомість, для усіх виробників харчових продуктів із 28 країн – членів ЄС український ринок повністю відкритий, тобто не передбачені обмеження їх експорту за умови виконання встановлених вітчизняних

імпортних умов [6; 23]. При цьому українські аграрні підприємства для експорту в країни ЄС повинні проходити оцінку системи державного контролю (з подальшою верифікацією) та отримувати дозволи на нього [16]. Так, якщо за 2012-2019 рр. імпорт сільськогосподарської продукції зменшився з 7,5 млрд. дол. США до 6,1 млрд. дол. США, то експорт збільшився з 17,9 млрд. дол. США до 22,1 млрд. дол. США [7; 11].

Впродовж останніх років відмічаються значні регіональні трансформації зовнішньоторговельної діяльності суб'єктів аграрного сектору національної економіки. Суттєво змінилася географія їх зовнішньоекономічних взаємовідносин і взаємозв'язків. Звідси, регіональна структура міжнародного товарообігу сільськогосподарської продукції є достатньо диверсифікованою. У 2019 р. ключовими партнерами України у регіональній структурі товарообігу сільськогосподарської продукції були країни Європейського Союзу, частка яких становить 42,1%.

На країни Азії припадало 41,4% українського товарообігу сільськогосподарської продукції, країни Африки – 13,4%, країни СНД – 6,9%, США – 1,1%, на інші країни світу – 6,1%. Головними партнерами України у зовнішньоторговельному обороті за підсумками 2019 р. виступають такі країни світу як Індія (майже 8,6%), Єгипет (біля 7%), Китай (майже 6%), Іспанія (4,82%), Туреччина (4,8%), Польща (4,5%), Нідерланди (4,39%), Італія (біля 4%), Іран (понад 3,5%), Німеччина (більше 3%) [7].

Переважну частку вітчизняного експорту сільськогосподарської продукції формують зернові (майже 40% у загальній структурі експорту), олія (23,3%) та олійні культури (10,2%). Якщо аналізувати його товарну структуру, то найбільше зростання показника частки відбулося за рахунок збільшення обсягів експорту пшениці, ріпаку, м'яса і субпродуктів птиці, олії, тютюну, яєць та кондитерських виробів. У грошовому виразі у 2019 році значну частку в експорті займали рослинні продукти: зернові культури – 1697,0 млн. дол. США; насіння та плоди олійних культур – 194,7 млн. дол. США; готові продукти харчування – 580 млн. дол. США; жири та олії тваринного або рослинного походження – понад 977 млн. дол. США. У структурі експорту продукції тваринного походження найбільша частка припадала на м'ясо та їстівні субпродукти – 97,1 млн. дол. США, молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед – 58,3 млн. дол. США. та інші [1; 3; 11; 23].

Частка імпорту в загальній структурі товарообігу сільськогосподарської продукції становить понад 20%. За підсумками 2019 р. імпорт аграрно-продовольчої продукції збільшився на 600,0 млн дол. США, або на 11% в порівнянні із 2018 р. та оцінюється в 6,1 млрд. дол. США. Основними постачальниками сільськогосподарської продукції до України є країни – члени ЄС. Вартість ввезеної аграрної продукції з країн Європи збільшилася з \$2,6 млрд 2018 року до \$3,1 млрд в 2019 році і склала 51% загального вітчизняного імпорту.

Обсяги імпортних поставок з країн Азії становили більше 18%, Латинської Америки - 7,4%, Африки – 4,6%. Основними європейськими постачальниками агропродовольчих товарів в Україну у 2019 році були сільськогосподарські виробники із Польщі (659 млн. дол. США), Німеччини (511 млн. дол. США), Італії (394 млн. дол. США), Франції (269 млн. дол. США), Нідерландів (248 млн. дол. США), Норвегії (211 млн. дол. США), та Іспанії (190 млн. дол. США). Велику частку в структурі зарубіжних поставок продукції аграрного сектору традиційно складають наступні товарні групи: плодово-ягідна продукція - 673 млн. дол. США, риба і морепродукти - 645 млн. дол. США; алкогольні і безалкогольні напої - 533 млн. дол. США; тютюнові вироби - 496 млн. дол. США; різні харчові продукти - 440 млн. дол. США; насіння олійних культур - 340 млн. дол. США; какао-продукти і шоколад - 327 млн. дол. США [1; 11]. Крім того, збільшилось постачання сільськогосподарської продукції в Україну з країн Латинської Америки і, зокрема, Бразилії за окремими товарними позиціями – плоди, горіхи та цедра; тютюн та вироби з нього; риба, ракоподібні та молюски; какао боби, продукти з нього, шоколад.

Результати аналізу експортного потенціалу українських підприємств аграрного сектору, формування їх ресурсної бази та інституційного забезпечення активізації зовнішньоекономічної діяльності засвідчує необхідність проведення структурних й інституційних перетворень [19]. Поряд із покращенням економічного середовища в нових умовах господарювання, потребує удосконалення діючої системи організації, регулювання і стимулювання експортної діяльності суб'єктів сільськогосподарського виробництва. Інституційно-організаційна трансформація має бути спрямована, в першу чергу, на активізацію та підвищення ефективності експортоорієнтованої діяльності українських аграрних підприємств, адаптації їх до роботи на європейському та інших аграрних ринках.

У сукупності внутрішніх і зовнішніх інституційних чинників, які безпосередньо впливають на розвиток зовнішньоекономічної діяльності підприємств аграрного сектору та зростання обсягів експорту їх продукції на європейський ринок виступає:

1) наявність високої міжнародної конкуренції та широке запровадження інституційного а не ринкового механізму державної підтримки і стимулювання національного експорту в економічно розвинутих країнах світу; широке застосування адміністративних заходів стримуючого характеру, спрямованих на захист внутрішнього аграрного ринку; використання іншими країнами в різних формах протекціоністських методів підтримки національних товаровиробників тощо;

2) низький рівень розвитку та недосконалість системи стандартизації, сертифікації та контролю якості на всіх етапах виробництва експортної продукції вітчизняними аграрними підприємствами, що безпосередньо впливає на рівень їх конкурентоспроможності;

3) відсутність ефективної логістичної інфраструктури для забезпечення нарощування вітчизняного експортоорієнтованого аграрного виробництва, низький рівень представлення у країні транспортно-логістичної мережі загальноєвропейського значення та одновекторність каналів збуту на зовнішньому аграрному ринку;

4) недосконалість інституційного середовища здійснення ефективної експортоорієнтованої діяльності та відсутність дієвої системи стимулювання, координації, контролю, регулювання й управління зовнішньоекономічними процесами на національному, регіональному і галузевому рівнях;

5) відсутність системної економічної взаємодії і взаємовідносин у переважній більшості вітчизняних аграрних підприємств із європейськими партнерами; низький рівень розвитку виробничих коопераційних та інтеграційних зв'язків із підприємствами країн Європейського Союзу, що обумовлює недостатні обсяги іноземного інвестування експортоорієнтованого аграрного виробництва в Україні тощо.

Таким чином, здійснений нами комплексний аналіз результатів економічної діяльності українських аграрних підприємств та їх ресурсного потенціалу для забезпечення стійкого розвитку в нових умовах господарювання дозволяє зробити висновки про наявність значних резервів і можливостей суттєво наростити виробництво сільськогосподарської продукції на експорт [18]. Разом з тим, недосконалість сучасної системи інституційного забезпечення експортоорієнтованої моделі розвитку підприємств аграрного сектору гальмує їх вихід на зовнішні ринки.

Певною мірою, це уповільнює розвиток євроінтеграційного процесу в галузі загалом. Функціонуюча модель організації зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних суб'єктів аграрного господарювання не створює належних інституційних передумов для реалізації потужного природно-ресурсного і виробничого потенціалу підприємств аграрного сектору в повній мірі. Також вона не дозволяє посилити їх конкурентоспроможність на європейському аграрному ринку.

При цьому українські аграрні підприємства в процесі організації виробництва продукції на експорт зустрічаються із інституційною невизначеністю як у внутрішньому, так і в зовнішньому ринковому середовищі. Основні внутрішні інституційні перешкоди, що стримують розвиток вітчизняного експортоорієнтованого аграрного виробництва, які неподолані в тривалому процесі реформування сільськогосподарської галузі економіки України до теперішнього часу, зводяться до наступного: 1) недосконалості національної системи земельних відносин, наявності невідповідності між правовим оформленням інститутів землекористування та їх практичним втіленням; 2) неефективної структурної політики держави в аграрній сфері, яка за своєю суттю є структурно-інституційною; 3) недостатнього регулювання, підтримки й стимулювання розвитку експортоорієнтованого виробництва.

Реалізація на практиці Угоди про Асоціацію між Україною і Європейським Союзом засвідчує недосконалість функціонуючих в країні регуляторних і фіскальних інститутів та інституцій. Неефективна їх діяльність спричинила скорочення масштабів виробництва та деградацію ресурсного забезпечення експорт орієнтованої діяльності аграрних підприємств. Відповідно, відмічається штучне скорочення конкурентного потенціалу аграрного виробництва загалом. Наявність дисбалансу в системі національного виробництва сільськогосподарської сировини з часткою суб'єктів цього сектору менше 25% та кількістю суб'єктів, зайнятих переробкою і реалізацією продукції на внутрішньому і зовнішньому аграрних ринках призводить до дефіциту фінансових ресурсів для розвитку суб'єктів сільськогосподарського виробництва.

Інституційно обумовлена нееквівалентність внутрішньо- і міжгалузевих взаємовідносин і взаємодій, створених інституційним середовищем, є однією із кількох перепон, які суттєво стримують діяльність експортоорієнтованих сільськогосподарських підприємств. Наявність зазначених диспропорцій негативно впливає не тільки на ефективність функціонування підприємств і галузі, але і на їх інвестиційну привабливість;

Крім того, мають місце експортні обмеження не тільки загального характеру, але і специфічні регуляторні вимоги для окремих товарів. Зокрема, щодо зернових та рису діє правило подання заявки для імпорту та експорту. Також діють спеціальні правила, регламенти, квоти, ліцензії та інші вимоги інституційного характеру щодо імпорту-експорту цукру, молочної продукції, яловичини й іншого м'яса, вина, алкоголю та інших товарів. Встановлені (інституційного, а не ринкового характеру) нормативні вимоги, де кожен продукт, що експортується до ЄС, є об'єктом регулювання, виступають суттєвою загрозою експортній орієнтації вітчизняного агропродовольчого сектору.

Встановлені нормативно-правові вимоги й правила для всіх експортерів, а саме технічні регламенти, санітарні, фітосанітарні й інші, поширюються не тільки на товари, які ввозяться на територію країни – члена ЄС, але і на всю продукцію, яка виробляється із експортованої сировини чи напівфабрикату в межах ЄС [6; 16; 25]. Слід зауважити, що українські підприємства агропродовольчого комплексу, які експортують продукцію на європейський аграрний ринок, окрім правових норм, повинні дотримуватися ринкових вимог, тобто кожен продукт має відповідати вимогам споживачів (покупців). Серед основних ринкових умов можна назвати специфікацію продукту, ціну, якість, упаковку і маркування, своєчасне постачання, особливості товару, приватні стандарти тощо.

Як засвідчує практика, процес приведення власного виробництва сільськогосподарської продукції до встановлених норм і вимог ЄС, запровадження всіх необхідних технічних регламентів і отримання сертифікатів відповідності, має суттєвий вплив на ефективність експортної діяльності аграрних підприємств (особливо малих і середніх) та їх конкурентоспроможність на європейському ринку. Він сприяє підвищенню дохідності від експорту продукції та підвищенню їх конкурентних переваг і на внутрішньому аграрному ринку.

Проведене нами дослідження свідчить, що суттєвий вплив на показники експортоорієнтованої діяльності вітчизняних аграрних підприємств в умовах поглиблення трансформаційних та євроінтеграційних процесів мають численні інституційні чинники внутрішнього і зовнішнього середовища. Сучасні факторні

умови здійснення експорту на мікроекономічному рівні дозволяють підприємствам виробляти конкурентоспроможні товари як для внутрішнього, так і для зовнішнього аграрних ринків. При цьому вітчизняне експортоорієнтоване виробництво сільськогосподарської продукції спирається на потужний виробничий і ресурсно-сировинний потенціал.

Вплив інституційного середовища на ефективність експортоорієнтованої діяльності прослідковується як на регіональному, галузевому, так і на національному і наднаціональному (євроінтеграційному) рівнях. Розвиток експортоорієнтованої діяльності в транзитивній економіці супроводжується низкою інституційних і ринкових протиріч на різних рівнях господарських взаємодій і взаємовідносин. У процесі практичної діяльності українські аграрні підприємства зазнають суттєвого впливу не тільки національних, але й наднаціональних і глобальних інститутів й інституцій.

Висновки. Практика діяльності вітчизняних експортоорієнтованих аграрних підприємств засвідчує, що інститути й інституції різних рівнів здатні не тільки сприяти, але й створити певні проблеми та перешкоди на шляху до організації їх роботи на європейському та інших міжнародних ринках сільськогосподарської продукції. Враховуючи виявлені проблеми стандартизації й структури виробництва, експорту та його каналів, доступу на ринки, державі необхідно реалізувати низку першочергових заходів, спрямованих на вдосконалення інституційної системи функціонування підприємств вітчизняного аграрного сектору та розвитку формальних і неформальних інститутів регулювання їх розвитку.

Головними напрямками структурно-інституційної трансформації зовнішнього і внутрішнього середовища, спрямованими на активізацію експортоорієнтованої діяльності українських аграрних товаровиробників обґрунтовано: удосконалення аграрної політики в контексті реалізації цілей і принципів, на яких побудована спільна аграрна політика (САП) Європейського Союзу; спрощення тарифних і нетарифних обмежень, які стримують експортну діяльність вітчизняних підприємств; створення системи технічного регулювання і стандартизації виробництва та продукції відповідно до стандартів ЄС; формування ефективної інституційної й ринкової інфраструктури; стимулювання процесу коопераційних та інтеграційних взаємодій вітчизняних експортоорієнтованих аграрних підприємств із іноземними партнерами з метою їх входження у глобальні (європейські) ланцюги створення доданої вартості.

Список використаних джерел

1. Аграрний експорт до Євросоюзу буде безмитним. URL: [http:// www.sugarua.com/ua/sugarnews/ukr/lists/1291](http://www.sugarua.com/ua/sugarnews/ukr/lists/1291) (дата звернення 19.05.2020).
2. Анисенко О. В., Вакар К. В. Розвиток аграрного сектору економіки України в умовах інституційних змін. *Аеросвіт*. 2018. № 9. С. 27-32
3. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України: Статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики, 2019. URL: [http:// www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua)
4. Валова продукція сільського господарства: Статистичний бюлетень (у постійних цінах 2010 р.). Київ: Державна служба статистики, 2019. URL: [http:// www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua)
5. Васильєва Л. М., Олійник Р. Ю. Формування інституціонального середовища аграрного сектору. *Вісник Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету*. 2015. № 4 (58). С. 128-131
6. Варшавська Н. Г. Спільна аграрна політика ЄС: генезис, основні цільові орієнтири для України. *Економіка і управління*. 2016. № 2. С. 215-222.
7. Мармуль Л. О. Роль стратегічного аналізу в управлінні виробничою діяльністю сільськогосподарських підприємств. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. 2011. Вип. 2, т. 1. С. 152-156.
8. Заскалкіна О. М. Концептуалізація розвитку інституціонального середовища в аграрному секторі економіки України. *Державне регулювання процесів економічного і соціального розвитку*. 2016. № 4. С. 1-8.
9. Карасьова Н. А. Інституціональне середовище експортоорієнтованої діяльності аграрного сектору. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2015. Вип. 12 (1). С. 64–67.
10. Кваша С. М. Експортний потенціал галузей АПК в умовах формування зони вільної торгівлі з ЄС. *Науковий вісник нац. університету біоресурсів і природокористування України*. 2012. № 169. С. 97-102.
11. Країни за товарною структурою зовнішньої торгівлі. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/zd/kr_tstr/arh_kr_2020.htm.
12. Лопатинський Ю. М., Кифяк В. І. Розвиток аграрного сектору національної економіки на інституційних засадах: монографія. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2014. 248 с.
13. Норт Д. Институциональные измерения: рамки анализа. *Вопросы экономики*. 1997. №3. С. 6–17.
14. Ігнатенко М. М. Соціально-економічний розвиток сільських територій: монографія. Херсон: Айлант, 2010. 238 с.
15. Педько А. Український вимір європейського аграрного хабу. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/ukrayinskuuyumireuropeysa>.
16. Правила для виробників сертифікованої органічної продукції. URL: <http://www.organic.com.ua>
17. Рослинництво України: Статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики, 2019. URL: [http:// www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua)

18. Саблук П. Т. Економічний інтерес у розвитку аграрного виробництва: монографія. К.: ННЦ «ІАЕ», 2014. 356 с.
19. Світлові моделі підтримки сільського господарства. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-abroad/2012230-svitovi-modeli-pidtrimki-silskogogospodarstva.html>
20. Сільське господарство України: Статистичний збірник. 2018/Відп. О. М. Прокопенко. Київ Державна служба статистики, 2019. 235 с. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
21. Стігліц Дж. Економіка державного сектора. Київ: Основи. 1998. 854 с.
22. Стоянець Н. В. Інституційні пастки та їх вплив на сталий розвиток аграрного сектора економіки України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2018. № 17. С. 92-96.
23. Тваринництво України: Статистичний збірник Київ: Державна служба статистики, 2019. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
24. Романюк І. А. Нові чинники та концепції здійснення інтенсифікації сільського господарства. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2016. № 4 (36). С. 60–63.
25. Угода про ЗВТ між Україною та ЄС: Які зміни чекають на аграрний сектор? URL: <http://minagro.gov.ua/pressroom?nid=19974>
26. Ульяновченко Ю. О., Ульяновченко Н. В. Окремі питання удосконалення державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників. URL: <http://kbuara.kharkov.ua>

References

1. Ahrarnyi eksport do Yevrosoiuzu bude bezmytnym [Agricultural exports to the European Union will be duty free]. URL: <http://www.sugarua.com/ua/sugarnews ukr/lists/1291>.
2. Anysenko, O. V. & Vakar, K. V. (2018). Rozvytok ahrarnoho sektora ekonomiky Ukrainy v umovakh instytutsiinykh zmin [Development of the agricultural sector of the economy of Ukraine in terms of institutional change]. *Ahrosvit – Agrosvit*, 9. 27-32.
3. Balansy ta spozhyvannia osnovnykh produktiv kharchuvannia naselenniam Ukrainy: Statystychnyi zbirnyk [Balances and consumption of basic foodstuffs by the population of Ukraine: Statistical collection]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky, 2019. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Valova produktsiia silskoho hospodarstva: Statystychnyi biuletyn (u postiinykh tsinakh 2010 r.) [Gross output of agriculture: Statistical bulletin (at constant 2010 prices)]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky, 2019. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Vasilieva, L. M. & Oliinyk, R. Yu. (2015). Formuvannia instytutsionalnoho seredovyscha ahrarnoho sektoru [Formation of the institutional environment of the agricultural sector]. *Visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho ahrarno-ekonomichnoho universytetu – Bulletin of Dnipropetrovsk State Agrarian and Economic University*, 4 (58). 128-131.
6. Varshavska, N. H. (2016). Spilna ahrarna polityka YeS: henezys, osnovni tsilovi oriientyry dlia Ukrainy [Common Agrarian Policy of the EU: genesis, main targets for Ukraine]. *Ekonomika i upravlinnia – Economics and management*, 2. 215-222.
7. Marmul, L. O. (2011). Rol stratehichnoho analizu v upravlinni vyrobnychoiu diialnistiu silskohospodarskykh pidpriemstv [The role of strategic analysis in the management of production activities of agricultural enterprises]. *Naukovi pratsi Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii – Scientific works of Poltava State Agrarian Academy*, 2/1. 152-156.
8. Zaskalkina, O. M. (2016). Kontseptualizatsiia rozvytku instytutsionalnoho seredovyscha v ahrarnomu sektori ekonomiky Ukrainy [Conceptualization of the development of the institutional environment in the agricultural sector of the economy of Ukraine]. *Derzhavne rehuliuвання protsesiv ekonomichnoho i sotsialnoho rozvytku – State regulation of economic and social development*, 4. 1-8.
9. Karasova, N. A. (2015). Instytutsionalne seredovyshe eksportoorientovanoi diialnosti ahrarnoho sektoru [Institutional environment of export-oriented activities of the agricultural sector]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia «Ekonomichni nauky» – Scientific Bulletin of Kherson State University. Economic Sciences Series*, 12 (1). 64–67.
10. Kvasha, S. M. (2012). Eksportnyi potentsial haluzei APK v umovakh formuvannia zony vilnoi torhivli z YeS [Export potential of agricultural industries in terms of forming a free trade zone with the EU]. *Naukovyi visnyk nats. universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy – Scientific Bulletin of the National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine*, 169. 97-102.
11. Krainy za tovarnoiu strukturoiu zovnishnoi torhivli [Countries by commodity structure of foreign trade]. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/zd/kr_tstr/arh_kr_2020.htm.
12. Lopatynskiy, Yu. M. & Kyfiak, V. I. (2014). Rozvytok ahrarnoho sektora natsionalnoi ekonomiky na instytutsiinykh zasadakh: monohrafiia [Development of the agricultural sector of the national economy on an institutional basis: a monograph]. Chernivtsi: Chernivetskyi nats. un-t, 248 s.
13. Nort, D. (1997). *Institutsionalnyye izmereniya: ramki analiza [Institutional Dimensions: A Framework for Analysis]*. *Voprosy ekonomiki – Economic Issues*, 3. 6–17.
14. Ihnatenko, M. M. (2010). Sotsialno-ekonomichni rozvytok silskykh terytorii: monohrafiia [Socio-economic development of rural areas: a monograph]. Kherson: Ailant, 238 s.
15. Ped'ko, A. B. (2019). *Ukrainskyi vymir yevropeiskoho ahrarnoho habu [Ukrainian dimension of the European agrarian hub]*. *Den'*, 103, URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/ukrayinskyyvymiryevropeysa>.

16. Pravyła dlia vyrobnykiv sertyfikovanoi orhanichnoi produktsii [Rules for producers of certified organic products]. URL: <http://www.organic.com.ua>
17. Roslynytstvo Ukrainy: Statystychnyi zbirnyk [Crop production of Ukraine: Statistical collection]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky, 2019. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
18. Sabluk, P. T. (2014). Ekonomichnyi interes u rozvytku ahrarnoho vyrobnytstva: monohrafiia [Economic interest in the development of agricultural production: a monograph]. Kyiv : NNTs «IAE», 356 s.
19. Svitovi modeli pidtrymky silskoho hospodarstva [Global models of agricultural support]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-abroad/2012230-svitovi-modeli-pidtrimki-silskogospodarstva.html>
20. Silske hospodarstvo Ukrainy: Statystychnyi zbirnyk [Agriculture of Ukraine: Statistical collection]. 2018 / Vidp. O. M. Prokopenko. Kyiv Derzhavna sluzhba statystyky, 2019. 235 s. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
21. Stihlits Dzh. (1998). Ekonomika derzhavnoho sektora [Public sector economics]. Kyiv : Osnovy, 854 s.
22. Stoianets, N. V. (2018). Instytutsiini pastky ta yikh vplyv na stalyy rozvytok ahrarnoho sektora ekonomiky Ukrainy [Institutional traps and their impact on the sustainable development of the agricultural sector of Ukraine]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University, 17. 92-96.
23. Tvarynytstvo Ukrainy: Statystychnyi zbirnyk [Livestock of Ukraine: Statistical Collection]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky, 2019. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
24. Romaniuk, I. A. (2016). Novi chynnyky ta kontseptsii zdiisnennia intensyfikatsii silskoho hospodarstva [New factors and concepts of intensification of agriculture]. Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu – Bulletin of Berdyansk University of Management and Business, 4 (36). 60–63.
25. Uhoda pro ZVT mizh Ukrainoiu ta YeS: Yaki zminy chekaiut na ahrarnyi sektor? [FTA between Ukraine and the EU: What changes await the agricultural sector?]. URL: <http://minagro.gov.ua/pressroom?nid=19974>
26. Ulianchenko, Yu. O. & Ulianchenko, N. V. (2010). Okremi pytannia udoskonalennia derzhavnoi pidtrymky silskohospodarskykh tovarovyrobnykiv [Some issues of improving state support for agricultural producers]. URL: <http://kbuapa.kharkov.ua>

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Жук Микола Васильович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту, публічного управління і адміністрування,

Подільський державний аграрно-технічний університет

вул. Шевченка, 13, Кам'янець-Подільський, Хмельницька область, 32301, Україна

e-mail: moa@pdatu.edu.ua

Білянський Юрій Олександрович, здобувач кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування,

Подільський державний аграрно-технічний університет

вул. Шевченка, 13, Кам'янець-Подільський, Хмельницька область, 32301, Україна

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Жук Николай Васильевич, доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры менеджмента, публичного управления и администрирования

Подольский государственный аграрно-технический университет

ул. Шевченко, 13, Каменец-Подольский, Хмельницкая область, 32301, Украина

e-mail: moa@pdatu.edu.ua

Билинский Юрий Александрович, соискатель кафедры менеджмента, публичного управления и администрирования,

Подольский государственный аграрно-технический университет

ул. Шевченко, 13, Каменец-Подольский, Хмельницкая область, 32301, Украина

DATA ABOUT THE AUTHORS

Zhuk Mykola, Doctor of Economics, Professor, Professor at the department of management, public management and administration,

State Agrarian and Engineering University in Podilia

Bilyansky Yurii,

candidate for a degree at the department of management,

public management and administration,

State Agrarian and Engineering University in Podilia